

1.05 Poljudni članek

UDK 338.48-32-052(497.1-13)"1962"

Prejeto: 18. 12. 2009

Branko Marušič

dr., znanstveni svetnik in red. univ. prof., Pot na Drage 4, SI-5250 Solkan
e-pošta: branko.marusic@guest.arnes.si

Dnevnik z ekskurzije študentov zgodovine po zahodni Bosni in Dalmaciji (20. – 30. junij 1962)

Olgi Janša-Zorn, Nonci Kavčič, Vasiliju Meliku in Andreju Fekonji v spomin

Sreda, 20. junija. Z Jugoslavija-ekspresom, ki je imel zamudo, smo odpotovali iz Ljubljane okoli osme ure zjutraj. V Zagrebu smo prestopili na hitri vlak, ki je vozil do Splita; okoli treh popoldne smo prispeli v Bihać. Vožnja je bila vsaj za mene (tu sem prvič potoval) od Zagreba pa do Bihaća doživetje, posebno od Siska dalje. Medtem ko je pokrajina do Siska in še nekoliko dlje zaradi svoje ravninske podobe dolgočasna, začne kasneje gričevnati svet Bosanske krajine dajati drugačno podobo. Od Bosanske Kostajnice nas je spremljala Una, pri Bosanskem Novem, smo zagledali izliv Une v Sano. Bolj ko smo se približevali Bihaću, bolj se je dolina Une zoževala in preostajal nam je le pogled na hribovje, ki je omejevalo sotesko. Na enem izmed takih hribov je nedaleč od Bihaća dominiral nad dolino slikovit grad Ostrožac. Kmalu se je pred nami odprlo široko polje, sredi katerega leži Bihać. Pot od železniške postaje do mesta so nam olajšali izvoščki. V Bihaću smo nameravali ostati do poldruge ure ponoči. Ogledali smo si muzej prvega zasedanja AVNOJ-a ter mesto in njegove znamenitosti, teh pa ni mnogo. Leta 1960 je Bihać obhajal sedemstoletnico obstoja. Temu dogodku je posvečen zanimiv reliefni spomenik. Mesto se dokaj uspešno razvija v moderen center bihaškega okraja, ki je v vseh ozirih eden najbolj zaostalih okrajev v FLRJ. Nekaj uric smo nameravali prespati v ferijalnem domu. Zaradi nesporazuma ali bolje zaradi slabe informiranosti nismo odpotovali po predvidenem urniku, zato smo nadaljevali s spanjem, potem ko smo ob pol dveh zaman čakali na vlak.

Četrtek, 21. junija. Dopoldne smo izkoristili za ogled gradu Sokolac, ki leži uro hoda na vzhodni strani mesta. Grad je v ruševinah in je bil zgrajen na z juga nepristopni steni. Izvira izpred turških časov.

Olga Janša med Francem Rozmanom na levi in Francem Pavlovičem na desni strani. V ozadju trdnjava Sokolac pri Bihaću. Fotografiral B. Marušič, 21. 6. 1962.

Pod gradom leži vas z istim imenom, v pretežni meri je muslimanska in seveda temu primerno zanemarjena. Dopoldne je bilo v celoti namenjeno ogledu gradu in vasi. Poučno je bilo opazovati vaško prebivalstvo iz okolice Bihaća, po noši sodeč je bilo lahko ugotoviti versko pripadnost. Bihać ni name naredil posebnega vtisa, prav tako tudi ne muzej prvega zasedanja.

Ob treh popoldne smo odpotovali z vlakom dalje do Ličke Kaldrme, kjer smo prestopili na ozkotirno železnico. Peljala nas je proti Drvarju, cilju naslednje etape našega izleta. Pot je vodila dokaj strmo mimo nezanimive pokrajine. Bila je že noč, ko se je vlak spuščal proti ravnini, kjer leži Drvar. Prvi vtis, zlasti pa mesto bivanja, ni bil kaj prida. Zvečer smo se odpravili na ogled mesta in v mestni restavraciji poslušali bosansko glasbo.

Petek, 22. junija. Drvar je manjši in manj podoben mestu kot Bihać. Tu ni bilo videti nobene džamije z minaretom, pač pa ima mesto lepo in svojevrstno pravoslavno cerkev. Na hitrico smo si ogledali pečino, kjer je bil v času znanega desanta (25. 4. 1944) Tito z glavnim štabom. Kraj ob pečini je spremenjen v park z muzejem in v muzej spremenjena hiša, v kateri je bival Ranković. Muzej je posvečen predvsem desantu. Ob mestu teče reka Unac, ki se pri vasi Doljane, ob proggi Bihać–Lička Kaldrma, izliva v Uno. Morali smo si vse ogledati v naglici, kajti že nekaj čez deseto je odpotovala

ozkotirnica, ki naj bi nas pripeljala še istega dne zvečer v Jajce. Proga se strmo pne v gore nad Drvarjem, zelo lep je bil pogled na mestece, ki je s svojo podobo zapustilo lep vtis. Kraj je močno industrijski – lesna industrija, sedaj grade še novo tovarno celuloze. Drvar leži v osrčju gozdov. Opazovali smo jih med celotno vožnjo tega dne. Železniška proga je dosegla višino poreko 1000 m nad morjem. Na križišču prog Srnetica (planina Srnetica) smo prestopili na vlak, ki je vozil proti Jajcu. Ozkotirnica iz Drvarja pa je nadaljevala pot proti Prijedoru. Prijedor leži ob Sani, med Bosanskim Novim in Banja Luko. Še dolgo smo se tega dne vozili preden smo prispeli v dolino Plive, ob katere v izlivu v Vrbas leži Jajce. Bila je že noč, ko smo prispeli v mesto. Nekaj kilometrov pred mestom tvori Pliva precej veliko jezero z brzicami, ki se končujejo z znamenitimi slapovi pred samim izlivom v Vrbas. Ker ni bilo v mestu najti prenočišča, smo se odpravili 6 km izven k hotelu, ki leži ob omenjenem jezeru. Tu smo dokaj udobno prespali. V hotelu srečali tudi nekaj nemških turistov.

Sobota, 23. junija. Zjutraj nas je čakala enourna hoja proti mestu. Najprej smo si ogledali muzej drugega zasedanja AVNOJ-a. Za razliko od bihaškega je ta muzej lepše pripravljen in seveda bogatejši. Sledil je ogled slapov, med tem ko nam vstop v trdnjavo vrh griča, okoli katerega se razprostira mesto, zaradi pozne ure ni bil omogočen. Nekaj

Pred barako na Titovi pečini v Drvarju. Od leve proti desni: Vojin Zarupski, Franc Pavlovič, Franc Rozman, Mirko Stiplovišek, Franc Kralj, Tatjana Otič, Vasilij Melik, Andrej Fekonja, Prvenka Turk, Nonca Kavčič, Janex Kos, Olga Janša in France Kresal; skrajno desno vodička iz Drvarja. Fotografiral B. Marušič, 22. 6. 1962.

časa smo si ogledovali mesto, ki ima še vedno močan orientalski značaj (mnogo džamij, razni napisi v turščini ali arabščini, značilna podoba hiš) in je grajeno na območju trdnjave srednjeveških bosanskih vladarjev (kraljev), o tem pričajo ostanki obzidja in mnogi stolpi.

Tega dne je v mesto na vozovih in vlakih prihajalo mnogo ljudi, naslednjega dne naj bi v Jajcu obhajali praznik sv. Ivana. Seveda je to ljudstvo bilo katoliško. Ob dveh popoldne smo z ozkotirnico odpotovali proti Sarajevu, kamor smo prispeli okoli desete zvečer. Do Donjega Vakufa smo se vozili ob Vrbasu. Travnik smo si ogledali le bežno z vlaka. Pokrajina v dolini reke Lašve je postajala vse zanimivejša, pri železniški postaji v kraju Lašva se ta reka izliva v Bosno. Na železniški postaji smo prestopili v normalnotirni vlak, ki nas je nato pripeljal v Sarajevo. Tu smo se nastanili v domu ferijalcev.

Nedelja, 24. junija. Ta dan smo v celoti posvetili Sarajevu. Najprej smo bili na prizorišču sarajevskega atentata. Na tem mestu je bil leta 1953 postavljen temu dogodku posvečen muzej "Mlade Bosne"; odtisi stopal G. Principa v tlaku na mestu, odkoder je streljal na Franca Ferdinanda in na njegovo Zofijo. Ogledali smo si tudi stavbo nekdanje "Gradske vijećnice", kjer je bila razstava umetnikov iz obdobja NOB. Preko Čaršije smo prišli do izredno bogatega Muzeja mesta Sarajeva. Po kosilu je sledil ogled Husrev begove džamije, odkoder smo pred tem opoldne poslušali muezinovo petje. Tega dne je bilo v Sarajevu mnogo tujcev. Džamiji sta tepihe poleg ostalih poklonila tudi Gamal Abdel Naser in mati maroškega kralja Hasana II. Odpeljali smo se nato proti Ilidži. Skušali smo se kopati, a je bila voda zelo umazana in bazen neurejen. S čudnim prevoznim sredstvom (traktor z vozički s sedeži) proti izviru reke Bosne. Krajina pod Igman planino je silno lepa in urejena.

Ponedeljek, 25. junija. Zjutraj smo se ozkotirnico odpravili proti Višegradu. Nekaj časa nas je ob strmi in tunelov polni progi spremljala Miljacka. Vozili smo se med Romanijo planino in Jahorino. Na Ustriprachi smo dosegli Drino, se presedlali na vlak za Fočo, kamor smo prispeli kmalu popoldne. Že na postaji smo se povzpeli na avtobus, ki nas je zapeljal v Fočo ter od tu po četrtturnem odmoru na Tjentište. Foča je vsaj po bežnih vtisih sodeč tipično bosansko mesto, kjer se mnogo starega stika z novim. V dolino Sutjeske vodi leta 1958 zgrajena asfaltirana cesta. Na Tjentištu smo se nastanili v posebnih montažnih hišicah. Popoldne smo se odpravili proti grobnici z nad 3000 pokopanimi borci, vendar nam je huda ploha onemogočila, da bi si ta objekt in grob heroja Save natančneje in komentirano ogledali. Ostanek dneva smo prebili v hišicah in se sušili oziroma greli (rakija!).

Torek, 26. junija. Kar nam prejšnjega dne ni uspelo, smo opravili danes v lepem sončnem popoldnevu. Neki profesor (!) iz Foče nam je pojasnjeval dogodke iz bojev na Sutjeski junija 1943 (5. ofenziva). Ogledali smo si Savin grob na kraju, kjer je padel, ko je nameraval s svojimi soborci prebiti sovražnikove položaje. Ostanke teh smo po vsej verjetnosti videli (jarki).

Popoldne smo se odpravili proti kraju Suha, prav tako poznanem iz bojev na Sutjeski. Hodili smo še nekaj kilometrov po cesti in prečkali smo progo, ki vodi iz Foče v gozdove nad Sutjesko. Dva spomenika ob cesti sta nas spomnila slavnih bojev. Pot po dolini Sutjeske je bila izjemna. Visoko in nedaleč so nas spremljali vrhovi Magliča (2386 m) in drugega hribovja. Lepo bi se bilo na te vrhove povzpeti in si tako ogledati to lepo krajino, ki ji dajejo poseben dar tudi jezera, na primer Trnovačko. Nedaleč od tu je Durmitor. Suha je majhno naselje, do katerega je še do nedavnega vodila le konjska pot, danes pa moderna cesta. Na Suhi smo se srečali z domačinom, ki nam je zopet mnogo zanimivega pojasnjeval o bojih in o tistem, kar je pač vsakega izmed nas zanimalo.

Sreda, 27. junija. Ta dan smo se s Tjentišta odpeljali z avtobusom prav do Dubrovnika. V avtobusu smo ponovili pešpot prejšnjega popoldneva vse do Suhe. Od tu dalje se nam je odpiral neznani svet. Prelep je bil pogled na vrhove Volujaka, Magliča, Zelengore, Lelije in druge. V kraju Čemerno smo se povzeli na nadmorsko višino 1307 m. Tu smo se med krajšim postankom srečali z nekaterimi vojaki Slovenci. Iz Bosne smo začeli prihajati v Hercegovino. Konec je bilo lepih gozdov, spremljalo nas je čedalje več krasa. V Gackem, na velikem polju istega imena, smo se ustavili kakih dvajset minut. Mesto je precej umazano, je muslimansko in krščansko (ne vem, ali katoliško ali pravoslavno), vsaj tako je bilo mogoče po cerkvah sodeč ugotoviti. Gacko ima gimnazijo. Poleg tega imajo dnevni premogokop. Na križišču, kjer se križajo ceste za Tjentište, Gacko (Nevesinje) in Bilečo (Dubrovnik), neha asfalt in pričinja se slaba cesta preko dolgočasnne, a po svoje vendar zanimive hercegovske pokrajine. Videti je mnogo porušenih hiš, gotovo še iz časov vojne. V kraju, katerega imena se ne spominjam več, se je avtobus ustavil poleg jame, v kateri je bilo ubitih 170 prebivalcev iz bližnje vasi. V Bileći je imel avtobus krajši postanek. Kraj je znan po predvojnih kaznilnicah, danes je tu mnogo vojašnic. Bileća je naredila namen ugodnejši vtis od Gackega. Tu izvira Trebišnjica. Podobno dolg odmor smo imeli tudi v Trebinju. Mesto je že tipično sredozemsko, ima še džamije in osmrtnice, podobne tistim, ki smo jih prebirali na zidovih in drevih že v Bihaću (preselijo se na *ahiret* ..., *nizami džedid* se održava ...). Trebinje ima tudi nekaj industrije in je

name naredilo najugodnejši vtis. Od Trebinja dalje proti Dubrovniku smo se srečali z ozkotirnico, ki vodi od Huma do Trebinja. Cesta postaja na tem delu naše današnje poti zopet asfaltirana, a le za nekaj časa, ker je še v izgradnji. V Dubrovnik oziroma Gruž smo prispeli nekaj po dveh popoldne. Nastanili smo se v domu ferijalcev. Na bližnjem kopališču smo se osvežili, proti večeru pa smo se odpravili v mesto. Tavalimo sem in tja.

Četrtek, 28. junija. Dopoldne je sledil ogled mesta in njegovih znamenitosti. Najprej knezove palače, v kateri je Dubrovniški muzej, in palače Sponza, v kateri je državni arhiv. Ogledali smo si stolnico, dominikansko cerkev s samostanom, jezuitska cerkev je bila zaprta. Postajalo je vroče, zato smo se odločili ta izlet na Lokrum, kjer smo se kopalili in sončili do petih, ko smo se vrnili v Dubrovnik. Ogledali smo si še akvarij, obzidje in minornitski samostan z muzejsko zbirko (lekarna, različni muzejski predmeti, inkunabule itd.). Ob enajstih ponoči smo se odpravili s parnikom "Osijek" proti Šibeniku, kamor naj bi prispeli čez dvanajst ur. Skušal sem zaspati, kot ostali, v jedilnici prvega ladijskega razreda.

Petek, 29. junija. Zadrževal sem se v jedilnici, na palubi je bilo zelo hladno. Ob zori je ladja plula ob otoku Hvar. Med 4. in 5. uro smo se zaustavili v hvarskem pristanišču. Med Braćem in Šolto smo se približevali Splitu. Enourni postanek v tem mestu

smo izkoristili za bežen ogled mesta, predvsem Dioklecijanove palače in stolnice. Ob enajstih dopoldne smo pripluli v Šibenik. Nastanili smo se v ferijalnem domu. Po popoldanskem počitku smo odšli na ogled mesta. Obisk je bil namenjen predvsem katedrali, delu Jurija Dalmatina, ki ima pred stolnico dostojen spomenik. V mestu se dviga trdnjava sv. Ane. Ogledali smo si zunanost cerkve sv. Ivana in zunanost pravoslavne cerkve. Mesto mi je zapustilo lepši vtis od Splita, čeravno je tudi tu veliko zanemarjenega (trdnjava sv. Ane).

Sobota, 30. junija. Ob desetih dopoldne smo odpotovali z vlakom proti domu. Bil je zadnji dan našega potovanja. V kraju, katerega imena se več ne spominjam (Perković, *dodano l. 2008*), smo se priključili vlaku, ki je prihajal iz Splita. Vozili smo se po kraški pokrajini, a kmalu nato prišli do rodovitnega Kninskega polja, katerega center je Knin. Pri Lički Kaldrmi smo zaključili krog našega potovanja. Preostala nam je le še pot preko Zagreba do Ljubljane, kamor smo prispeli okoli enajste ponoči.

Zaključek. Udeležencev ekskurzije je bilo 14: Andrej Fekonja, Nonca Kavčič, Olga Janša, Janez Kos, Franc Kralj, France Kresal, Branko Marušič, Tatjana Otič, Franc Pavlovič, Franc Rozman, Prvenka Turk in Vojin Zarupski. Izlet sta vodila docent dr. Vasilij Melik in asistent Mirko Stiplovšek.

Dnevnik je napisal julija 1962 Branko Marušič.